

СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ У КРИЗОВОМУ СОЦІУМІ

Актуальність дослідження полягає в тому, що, по-перше, глобальні структурні соціально-політичні зміщення, що відбулися за двадцять років існування Української держави, істотно змінили всі сторони життя молодих людей; по-друге, нагальна потреба в теоретико-практичній експлікації механізмів трансформації ціннісної свідомості молоді, яка змінюється у нас на очах; по-третє, існує необхідність дослідження структурних взаємовпливів двох трансформацій і в українському суспільстві в цілому, і в молодіжному середовищі зокрема. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває побудова дослідницьких прогнозів відносно майбутнього української молоді. Слід враховувати й те, що за два десятиліття істотно змінилися вимоги суспільного життя, українського і світового, що висувуються до кожної молодої людини. У цих умовах важливо дати відповіді на цілий ряд нагальних питань теоретичного і практичного характеру. Тому структурна трансформація цінностей молоді в умовах радикальних українських реформ є не просто соціальним процесом, а соціальною і гуманітарною проблемою. З одного боку, за минулі десятиліття відбулася латентна ерозія норм і зразків поведінки молоді, яка деформувала існуючий механізм передачі традиційних цінностей між поколіннями. З іншого, – змінилася смислова інтерпретація таких базових понять, як “свобода”, “справедливість”, “праця”, “життєвий успіх”, “добробут”. Водночас великого значення набуває формування цілісності особистості, що, на думку В.П. Бега, являє собою єдиний цілісний організм [1].

Кожна з наук соціально-гуманітарного циклу – соціальна філософія, соціологія, культурологія, політологія, антропологія – досліджує свій аспект аксіології. Так, в античності в поняття “цінність” вкладалося те, що керує людиною, визначає її дію. Для Сократа – це прагнення до досягнення адекватного змісту речей; Платон визначив цінність як прагнення до блага, а благо може бути досягнуте через залучення до вічної ідеї, яка виражає вічне буття. Так, згідно з Епікуром, рушієм розвитку людини є правильно усвідомлене прагнення до особистого щастя. У Середньовіччі істотно розширюється сфера морально-релігійного в розумінні цінності. Істотно змінилося уявлення про цінності в епоху Відродження, коли на перший план висунулася ідея особистості – творця. Але тільки у Новий час (XVII–XVIII) у розуміння цінності в різних конфігураціях включаються такі установки, як громадянська свобода, розум людини, велич науки, вічний мир між народами (Б. Спіноза, Г. Лейбніц, Ф. Хатчесон, Д. Берклі, Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо, Д. Дідро, І. Кант). Так, згідно з І. Кантом, волевиявлення людини в її істинно моральному вияв не має бути детерміноване зовнішніми обставинами життя, причинними відносинами.

У ХІХ ст. Баденська школа неокантіанства (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) розглядала всю філософію як “критичну філософію, як критичну науку про загальнообов’язкові цінності”. Цінності в такому вимірі набували значення абсолютних оцінок, критерій яких лежить за межами людської діяльності. Особливе місце в аксіології ХІХ ст. займають Ф. Достоевський, В. Соловйов, Л. Толстой.

Значний вплив на формування власне філософської проблематики молодіжних цінностей справили мислителі на межі ХІХ–ХХ ст. – Р. Лотце, Ф. Бретано, А. Мейнонг, М. Шелер, Н. Гартман; істотний внесок у розробку ціннісних орієнтацій зробили З. Фрейд, Л. Фойер, Л. Шелефф, які розробили методи соціальної психології і психоаналізу; К. Мангейм проаналізував проблему молодіжної культури в рамках концепції соціалізації; М. Мід розробив соціокультурну динаміку зв’язку між поколіннями; Л. Розенмайер, Ф. Малер, М. Карват, В. Маліновський запропонували інтеграціоністський підхід, у рамках якого молодь уявлялася не тільки як особовий об’єкт, але й замкнений у собі предмет вивчення. Т. Парсонс ще в 50-х рр. минулого століття визначив поняття “культури молодих”. У сучасній науковій літературі наявний дефіцит рефлексії структурної трансформації ціннісних орієнтацій молоді у кризовому соціумі, методологічних прийомів і технік його дослідження, структурації інституціонального впливу на подолання кризових ситуацій молоді, можливих варіантів її вирішення. У сучасній теорії та історії соціально-філософської науки існує пізнавальна проблема, яка пов’язана з дефіцитом теоретичного та практичного дослідження проблем людини у кризовому соціумі, в центрі якого – людина, її невитребуваність, необхідність формування концепції антикризового буття в умовах глобалізації, трансформації соціальної реальності та соціальних змін. Актуальність дослідження зумовлена як недостатньою теоретичною розробленістю визначеної теми, так і зростанням її практично-світоглядного значення у ситуації трансформації суспільства і визначення векторів теоретичної рефлексії змін у сучасному розвитку суспільства. Як відзначає І. Бондаревич у монографії “Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива”, “усі зміни виявляються в діяльності людини, а зміни в характері діяльності людини зумовлюють якісні зміни в складових її структури: генотип є підвалиною, на якій відбувається становлення людини, психіка – його механізмом, фенотип – його новоутворенням” [2, с. 27]. Людина як соціокосмічний резонатор репрезентує спресований у рамках конкретного індивідуума Всесвіт, який чутливо реагує на зміни соціуму і Космосу. Людина як голограма Всесвіту – метафоричний вислів, що вказує на глибокий зв’язок людини і Всесвіту. У деяких моделях людини відзначається космічний вимір її екзистенційної сутності, якщо виходити з розуміння людини як космобіопсихосоціальної єдності. У цьому плані інтерес становить трактування людини як голограми Всесвіту, що пов’язане з корпускулярно-хвильовим дуалізмом. Наші знання про екзистенцію людини і функціонування її мозку та психіки ще не дають

змоги створити єдину науку про людину, тому багато проблем обговорюються саме на метафоричному рівні. Функціонування центральної нервової системи людини, особливо головного мозку, цілком свідчить про голографічну парадигму. Теоретична саморефлексія фактів про буття людини та її екзистенцію сприяє створенню філософської теорії людини як предмета дослідження, її особливостей, зв'язків та місця у Всесвіті. При цьому варто пам'ятати, що між емпіричними даними й теорією зв'язок не є безпосереднім, і, як правило, залежить від переходу фактичних даних про людину в мову символів. Забезпечує адекватний "перехід" методологія конвенціоналізму, у контексті якого В. Куайн стверджує, що загальній перевірці й спростуванню підлягає система взаємозалежних положень теорії, а не окремі її гіпотези. Іншими словами, окремі положення філософської теорії можуть здаватися неправдоподібними, суб'єктивними і, можливо, абсурдними, але якщо вони хоча б певною мірою відкривають таємницю людини, то в них є сенс і наукова доцільність.

На наш погляд, ще недостатньо розробленою є проблема процесуального характеру ціннісних орієнтацій молоді, недостатньо вивчені кризові детермінанти, які істотно вплинули на ціннісні орієнтації молодих людей у період трансформації українського соціуму. Теоретичною і методологічною базою наукового дослідження слугують положення і висновки теорій перехідного (транзитивного) суспільства, а також теорій соціальної модернізації і ціннісної адаптації.

За критерієм предметного змісту ціннісні уявлення можна поділити на кілька особливих груп: а) ціннісні уявлення про предмети і явища природи в їхньому природному бутті для людини; б) ціннісні уявлення про предмети і явища в їхньому суспільному бутті; в) ціннісні уявлення про соціальні відносини між людьми в рамках конкретних соціально-класових і політичних структур; г) ціннісні уявлення про міжособистісні відносини в рамках малих груп; д) ціннісні уявлення про людей, риси їх характеру, здібності, якості тощо; е) ціннісні уявлення про конкретні вчинки і про цілісну систему типових форм людської життєдіяльності; ж) ціннісні уявлення про типи, риси і якості соціальних систем; з) ціннісні уявлення про загальний характер руху людської історії, про зміст і сутність суспільного прогресу. Другу групу утворюють ціннісні уявлення про різні форми і стани суспільної свідомості: про ідеали, наукові теорії, моральні принципи суспільства, суспільну думку, настрої суспільства тощо. До третьої групи входять ціннісні уявлення про форми і стан індивідуальної свідомості: установки особистості, смаки, настрої, почуття тощо. Особливо варто охарактеризувати такий об'єкт ціннісної свідомості, як емоційні переживання особистості, здатні виступати як самодостатні цінності (А. Ярошенко).

Суть методології цього дослідження становить комплексний підхід, що дає змогу реалізувати можливості поєднання історичного і логічного методів в аналізі ціннісних орієнтацій молоді в умовах модернізації

українського соціуму. Слід виокремити два аспекти – *транзитивність і транспарентність* цінностей. На ознаку транзитивності вказує та обставина, що цінності характеризуються стійкою відтворюваністю в соціальному часі і просторі. Цей стан зберігається при всіх соціально-політичних, економічних, географічних та інших умовах. *Транспарентність* виявляється в тому, що основні виявлення ціннісних установок та орієнтацій представників різних етнічних груп, класів чи страт є очевидними. Другий аспект полягає у виявленні консервативної та динамічної компонент ціннісного світу. Причому з першою, консервативною, компонентою переважно пов'язані установки старших поколінь, з другою – молодших. *Людина і соціум* – це складні самоорганізовані системи, які виникли в кризові моменти самоорганізації матерії. В науковому дослідженні подано новий авторський концепт критико-рефлексивного осмислення наукового дискурсу сучасного стану українського суспільства, що впливає на ентропійні проблеми суспільства, які поглиблюються в стані коеволюції, та визначено методологічні засади аналізу синергетичної парадигми стратегій сучасного менеджменту, які дадуть Україні змогу вийти з кризи. Соціально-філософський дискурс людини – це концепт ефективного та легітимного засобу осягнення нагальних проблем формування сучасної синергетичної парадигми людини й соціуму, що сьогодні розробляється сучасними філософами і потребує адекватного поглибленого аналізу. *Невизначеність* – це характеристика буття й універсуму, що вказує на стан невиявленості референтів майбутнього, відображає тип взаємодії, який не має стійкої кінцевої форми. Обсяг та інтенсивність невизначеності корелятивні потенційній повноті всіх можливих змін в межах існуючих фундаментальних фізичних констант. Онтологізація невизначеності пов'язана з прийняттям визначальної інформаційної неоднорідності світу, нерівноважності взаємодій, ефекту нелінійності (коли локальним причинам відповідають глобальні наслідки). Невизначеність зрощується з проблемою відкритості історичного процесу, конкурує з ідеєю свідомого регулювання, тотального планування і прогнозування майбутнього. Онтологія невизначеності реалізує прагнення буття до здійснення всіх його потенцій, що є джерелом новоутворень.

Мета статті – застосування методологічного та епістемологічного потенціалу соціальної філософії для розкриття основних структурних змін ціннісних орієнтацій української молоді у період докорінної перебудови українського соціуму, що має велике значення для реалізації соціально-економічних реформ в Україні першої половини ХХІ ст. Метою наукового дослідження є пошуки шляхів і напрямів удосконалення антикризового буття.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- визначити поняття ціннісних орієнтацій молоді на етапі модернізації сучасного українського суспільства;
- розробити теоретико-методологічні засади антикризового соціуму;

- визначити поняттєво-категоріальний апарат дослідження структурних ціннісних трансформацій сучасної молоді в умовах соціальних змін;
- сформуванати вітчизняну парадигму антикризового соціуму в умовах глобалізації;
- обґрунтуванати причини зламу цінностей молоді в умовах перехідного періоду.

Незважаючи на те, що в людині є елемент причинного природного ланцюга, вона не детермінується природою. У цьому сенсі особистість вільна, і специфічно людське може бути результатом самотворення за допомогою зусиль (фізичних, психічних, інтелектуальних, творчих). Крім того, варто враховувати, що вільна рефлексія не має ніякого логічного висновку, а тільки ґрунтується на незалежній діяльності, що виражається в логічних формах. Однак будь-яка духовна дія, у тому числі спроби зрозуміти таємницю людини, узгоджені з логічним порядком і розвиваються відповідно до її законів – законів понять: експлікація, абстракція, раціоналізація, ірраціоналізація, формалізація, узагальнення з опорою на синтез та аналіз. Отже, закони мислення мають у своїй основі інший, більш первинний феномен. Таке вирішення належить Р. Декарту: закони, про які він говорить і згідно з якими будує дослідний процес, – це закони філософського дискурсу. При цьому людина включається у світ як його частина, тому є об'єктом власної активності як свідомого залучення в суще. Змінюючи навколишній світ, людина змінює себе і перебуває відносно соціуму в постійній і екзистенційно-онтологічній рефлексії, за допомогою якої індивід установлює нові епістемологічні експериментальні моделі знання.

Ризик стає постійним явищем у сучасному “суспільстві ризику”, опосередкованому діяльністю людини, зростає роль організаційної свідомості, оскільки: по-перше, людина сама має приймати рішення, щоб забезпечити своє місце в суспільній структурі; по-друге, в умовах антропологічної катастрофи та глобалізації ризиків виживання людини залежить від її самоорганізації; по-третє, оскільки катастрофи стають повсякденною реальністю та причиною людської помилки, зростає роль і місце людського фактора, який є причиною помилки чи навіть катастрофи, яка перетворюється на руйнівну силу сучасності; по-четверте, необхідним є підвищення персональної відповідальності як керівної еліти, так і окремого емпіричного індивіда, за все, що відбувається на мікро-, макро-, мезорівнях; по-п'яте, у зв'язку з тим, що зростають різноманітні форми дестабілізації і руйнації соціуму у всіх сферах суспільного життя, для чого необхідним є підвищення управлінської культури; по-шосте, у зв'язку з тим, що відбувається експансія модернізаційних ризиків, які загрожують природі, здоров'ю, харчуванню у зв'язку з появою модифікованих продуктів; по-сьоме, відбулася структурна трансформація ціннісних орієнтацій молоді у кризовому соціумі.

Ціннісні структури свідомості при всіх обставинах залишаються властивими внутрішньому світу особистості. Внаслідок цього ціннісні орієнтації та установки можуть розглядатися як найважливіший інструмент саморегуляції особистості, ширше – момент динамічного пошуку її ідентичності зі своїм внутрішнім “Я”. Тому вони являють собою гнучкий зв’язок між особистістю і суспільством, що постійно корегується і детермінується свідомістю суб’єкта та його відповідальним особистісним вибором. Вирішальною умовою причин поступового, але істотного у своєму сумарному ефекті “вимивання” старої ціннісної конструкції в молодіжному середовищі 70–80-х рр. є аналіз загального змісту для молодіжної свідомості, на якому взаємодіяли три напрями ціннісних орієнтацій: 1) декретальні (офіційні); 2) неформальні (неофіційні); 3) протестні (опозиційні). Проте, як свідчить аналіз, протестні цінності молодіжного руху виростають не тільки з кризового стану свідомості, але й з проблеми відчуження в цілому. Докорінні зміни в соціально-економічному облаштуванні країни на межі 80–90-х рр. призвели на першому етапі до розузгодження ціннісних орієнтацій молоді, на другому – до нового типу диференціації ціннісних структур молодіжної свідомості. У цій диференціації вирізняються: а) агресивне негативне перелицювання минулих ціннісних установок, які становлять основу молодіжної аномії; б) опора на термінальні ціннісні орієнтації. Висування на перший план термінальних цінностей (освіти, матеріального благополуччя, престижної професії, культу здоров’я, спілкування з друзями) слід розглядати як соціокультурну реакцію на запропоновані жорсткі ринкові умови життя. Вони демонструють здатність молоді переходити у час криз на підкріплені всім попереднім розвитком і тому стійкі соціокультурні умови буття. Старше покоління при виході з гострої стадії соціальних реформ опинилося в стані ситуативно-приспосовницької поведінки (“трансситуативного навчання”), періодично запускає механізм “культури гарантій”. Покоління молодих значною мірою відмовилося від патерналістської опіки держави і суспільства і в цілому прийняло індивідуалістські установки, що найбільш відкрито виявляються в економічній поведінці. У цілому відбулось зміщення в бік мерітократичної системи трудових винагород, пріоритетів “приватного” життя і соціальних свобод. Подальший розвиток українського суспільства буде прийматися молодими настільки, настільки він буде відкривати можливості успішного розширення діапазону ціннісних орієнтирів свідомості, його альтернативних шляхів. І, навпаки, молодь буде блокувати ті спроби реформування українського соціуму – відкритим протестом чи пасивним неприйняттям, – які ведуть до звуження ціннісного плюралізму. Тому дослідна проблема ціннісних орієнтацій молоді – це не тільки проблема пошуку об’єктивних детермінант та інваріантів, але й проблема розширення рамок свобод “приватної людини”.

Цінності, про які йде мова в науковому дослідженні, є різноманітними:

1. *Молодіжний андеграунд* – поняття, що означає підпільну культуру яка протиставляє себе умовностям і обмеженням культури, що є індикатором незбігу умовностей і обмежень культури, декларованих державою, та реального життя частини молоді. Андеграунд – це своєрідна підсвідомість молодіжного середовища, у якій розвився свій світ – таємний і безсистемний, який недооцінювався владою за своїм впливом на суспільство. У радянські часи система блокувала найбільш активних, енергійних і підприємливих людей, обмежувала просування “соціальним ліфтом” для неофіційних груп і верств молоді. Таке блокування обернулося підвищеною субкультурою протестності. Ці кризові явища в країні стали причиною значного збільшення спектра неофіційних протестних молодіжних рухів.

2. *Вандалізм* виявився зворотним боком девіантної контркультури, яка була спрямована на свідоме руйнування матеріальних цінностей і була зведена до молодіжної аномії. Їх основним знаряддям і водночас засобом самоствердження був конформізм і неприйняття ідеалів і цінностей, які спускалися згори. Більшість протестних неформальних груп виникали в містах, оскільки саме місто володіло великою кількістю соціальних зв'язків і мало реальну можливість вибору, яка лежала в основі субкультурної активності. Демонстративність протестних груп також виражалася у лінгвокультурній відокремленості, у бойкотуванні всього того, що виражалось в протестах проти офіційних структур влади.

Соціокультурний аспект зміни ціннісних орієнтацій слід розглядати як спосіб перетворення цінностей соціуму на цінності особистості, а з іншого боку – як регулятивну реакцію на нові умови, які диктуються економічними, соціально-політичними та інформаційно-комунікативними реаліями нової суспільної ситуації. *Соціонтологічний аспект* визначається глибиною зв'язків людини зі світом речей і соціокультурною реальністю в цілому. Людина включається у ці світи, перш за все, не через когнітивні акти і не через ірраціональні імпульси чи надраціональні інтуїції. Онтологічно людина включається в них через творчу діяльність. У системі структурних трансформацій ціннісних орієнтацій особистості виокремлюються три сфери залучення людини: 1) багатство (майнове); 2) престиж (соціальний статус); 3) влада (участь у політиці, приватному і публічному житті). З часом молодь почала ставати об'єктом маніпулювання політтехнологів, що представляли інтереси конкретних олігархічних груп і політичних партій. Вона стала являти собою суперечливу цілісність, що трансформувалася у плюральну, диференційовану на декілька ціннісних елементарних позицій. Істотно збільшилася гендерна асиметрія в економіці, змінився напрямок просторового (територіального) вектора сил молоді, стали стверджуватися цінності “приватної людини”.

Про те, що дух та енергетика української нації пригнічені, свідчать накопичені численні факти, які характеризують не окремі явища, а суспільство в усьому. Так, дослідження ВОЗ (Всесвітньої організації

охорони здоров'я), проведені в масштабах планети, охарактеризували психологічний стан українського суспільства як найбільш депресивний (у світових межах). Висновок цей підтверджує і загальноєвропейське опитування, у якому брав участь Інститут соціології НАН України, що охопив 24 європейські країни. Згідно з результатами опитування, Україна знаходиться на останньому (24) або передостанньому місці за такими показниками, як:

- довіра до працівників центральних і місцевих органів державного управління (24-те місце);
- довіра до фінансових компаній і банків (24-те місце);
- оцінка стану сімейного бюджету (24-те місце);
- успішний пошук роботи протягом не більше ніж три місяці (24-те місце);
- оцінка стану власного здоров'я (2-ге місце);
- облаштування свого будинку (24-те місце);
- довіра до міліції (24-те місце);
- виявлення на роботі ініціативи (23-те місце);
- можливість вибору сімейного лікаря (24-те місце);
- відчуття себе активною та енергійною людиною (23-те місце);
- відчуття себе щасливою людиною (24-те місце).

Як свідчить аналіз, успіху в економіці має сприяти ренесанс цінностей, – релігій, ідеологій, теорій, які оволодівають масами. З прийняттям незалежності було втрачено довгострокове планування, яке замінило планування “від бюджету до бюджету”, “від урожаю до врожаю”. Україна, яка не має планування і моделювання на дострокову перспективу, і сьогодні стає країною малих справ, які призводять до деградації як суспільства, так і окремої особистості. Сьогоднішня ситуація призводить до того, що: 1) превалюють короткострокові операції над довгостроковими; 2) звужується під впливом імпорту внутрішній ринок; 3) економіка пригнічена кредитами; 4) держава, яка втрачає національну функцію управління і відкрита до зовнішніх ринків, є слабкою; 5) вільний відплив великого масиву грошей за кордон; 6) примітивна низькотехнологічна модель, яка не має гнучкості та ефекту диверсифікації, на відміну від високотехнологічних моделей.

Як відзначає В. Воронкова, досить актуальним у постнекласичній науці залишається питання про вплив і роль цінностей та оцінок на буття і поведінку людини. “Ціна замінила цінності” (К. Свасьян), “механізоване варварство” (К. Мангейм) – такий діагноз слід поставити духовній ситуації епохи, що свідчить про моральну деградацію суспільства [3, с. 14–35]. Сьогодні вже говорять про розгорнуту “семіологічну війну”, можливо “аксіологічну війну”, у ході якої цілеспрямовано руйнуються цінності та ідеали людей. З'являються терміни “ентропійна епідемія”, що розуміється як спонтанна хаотизація психічного світу людей, що призводить до втрати ними високозначущих орієнтирів і втрати ефективних життєвих стратегій.

Сучасні люди істотною мірою “горизонталізовані” й “атомізовані” (терміни К.В. Сельченко), у контексті яких горизонталізація акцентує момент втрати ефективної саморегуляції у вертикальній схемі управління поведінкою “мотив – ціль – цінність”, у результаті чого люди стали приймати за цілі засоби життєзабезпечення й умови забезпечення банального комфорту (кар’єра, гроші, безпека, задоволення, розваги). Атомізація виявилася наслідком руйнації ціннісного ансамблю (як окремої людини, так і цілих соціальних груп), у результаті чого людина була вихоплена із загальносоціального контексту і відірвана від звичних родових і культурних зв’язків у контексті саморозгортання духовного життя суспільства [4, с. 183–188].

Некласичний світ визначив проблеми деформації щодо механізму трансляції культурних цінностей, що викликані кризою світоглядних основ сучасної цивілізації, у якій домінуючу роль відіграють культ сили і грошей.

Кризовий стан особистості є проникненням у ядрну смисловою структуру, яка приводить до включення у свідомість особистості нових життєвих цінностей і таким чином стає дійсним перетворенням індивіда. Кризовий стан є випробуванням відповідно до нової ситуації у матеріальному, соціальному, духовному “Я”, нових соціальних вимог. Психологічний кризовий стан потребує концентрації всіх сил для вирішення завдань, які стоять перед особистістю. Позитивна дезінтеграція відбувається тоді, коли особистість має сили і навички організації активності з подолання випробування і вміє зібрати в єдине ціле у певний момент. Для позитивної дезінтеграції необхідні навички усвідомлення, самоконтролю, саморегуляції. Кризовий стан завжди є фрустрацією, надломом, хірургічним втручанням у структуру особистості. Кризовий стан позбавляє людину деяких елементів зовнішньої опори, є викликом для особистості, випробуванням на укоріненість у бутті, інтросекційність деяких установок. Кризовий стан – це руйнація всього зовнішнього, не вкоріненого, усього того, що сидить у людині неглибоко. Кризовий стан особистості – це втрата минулої ідентичності, яка вже не відповідає завданням поточного етапу розвитку особистісної свідомості. Як відзначає Н. Корабльова у монографії “Багатовимірність рольової реальності: ролі і маски – лик личина”, “в основу соціально-філософського дослідження рольової реальності покладене дослідження сутності людини в її історичному вимірі зміни умов життя людей і їх власної зміни у цьому процесі. Коріння проблемної ситуації, усвідомлення якої формує ідеї бажаного в ролі, перебуває у сфері сутності й існування людини. З цих позицій відкриваються можливості найбільш адекватних підходів до аналізу рольової реальності, рольова програма якої задає масштаб цінності суспільної діяльності як такої для людини” [5, с. 77]. Цей масштаб не може бути зрозумілим як щось цілком виведене за межі людини, зовнішнє для неї утворення. Він повинен становити внутрішню тенденцію буття людини, тотожну її сутності. Саме тут бере початок проблема бажаного й обов’язкового в ролі, яка є центральною у рольовій самореалізації.

Уніфікація людини постіндустріального суспільства в обміні ролями (А. Тоффлер “Футурошок”) призводить до усередненого щастя, убогої рівності нерозрізнюваних Людей-Модулів, які побудували суспільство ситості убогих “одномірних людей” (Г. Маркузе).

У контексті розбудови держави існує потреба пошуку реальних важелів задля подолання відходу суспільної свідомості від авторитарно-тоталітарних підходів до людини, яка була “гвинтиком”, “фактором”, “річчю”, і переходу до гуманних суспільних процесів, у центрі яких – ЛЮДИНА, її родова, загальнолюдська сутність, свобода особистості, її самоактуалізація. У центрі нової парадигми політичної антропології – нові наукові завдання з осмислення нових явищ радикальної зміни суспільно-політичного ладу з його переорієнтацією на людину. Саме людина як формоутворювальний чинник всіх соціально-політичних процесів визначає не тільки певний цивілізований рівень розвитку соціуму, але й структуру вибудови більш прогресивних соціальних систем та адекватного їм способу життя. Лише адекватний соціально-політичний і філософський аналіз всіх кризових явищ у суспільстві допомагає виявити цілісну систему закономірностей руху свідомості до її демократичного вияву, пояснити людину як цілісну істоту; як універсальний прояв “життя взагалі”. У культурі кінця ХХ ст. відбувається переосмислення проблем людини в нових дискурсах (феноменологічний, онтологічний, структуралістський, аксіологічний), принципової переоцінки також набуває класична модель взаємодії людини і політики, людини і влади, людини і держави.

Висновки

1. *Під особистісною кризою* ми розуміємо той стан особистості, коли виникає дисбаланс особистості і життєдіяльності людини, внаслідок чого виникає нерозумне з життя і діяльності людини та неадекватна із соціального погляду поведінка, звички, а також нервово-психологічні і соматичні стани. Під кризовим станом ми розуміємо часову ситуаційно чи внутрішньо зумовлену дезорієнтацію особистості, для аналізу якої необхідно використовувати атропний принцип у синергетиці, який дає можливість пояснити людину як складну систему, що самоорганізується [6, с. 62–79]. З методологічного погляду особистісна криза розуміється як складна система, що самоорганізується: позитивна, коли криза є деяким кроком у нову якість, досягнення цілісності; негативна, коли вона супроводжується деструктивними змінами особистості, зниженням загальної стійкості, рівня збалансованості, тенденцією до аутизації особистості, може призвести до психопатичних зміщень, депресивної астенії, психосоматичних хвороб.

2. В українському соціумі визначають *три основних напрями ціннісних орієнтацій української молоді*: 1) декретальний (офіційний); 2) неформальний (неофіційний); 3) протестний (опозиційний). Трансформація цінностей молоді у першій половині ХХ ст. привела не до усунення минулого ціннісного відчуження, а до зміни одних її форм іншими, які породжують нові протестні настрої у молодіжному

середовищі. Проблема ціннісного розриву поколінь, що відкрилася на динамічній фазі модернізації українського соціуму, розглядається як: а) розрив між переважно ситуативно-приспосовницькою поведінкою (“транситуативним навчанням”) старшого покоління і глибинною трансформацією всього ціннісного світу покоління молодшого; б) суперечливість між орієнтаціями на “культуру гарантій”, з одного боку, і на “споживацьку свободу”, – з іншого. Як відзначає Г. Нестеренко у монографії “Особистість у нелінійному суспільстві”, “Основною динамічною характеристикою соціуму виступає міра соціальної ентропії – ступінь неупорядкованості елементів соціосистеми, який визначається мірою відчуженості окремих особистостей” [7, с. 94].

3. Соціально-філософський аналіз ціннісних орієнтацій молоді включає: 1) неформальні молодіжні об’єднання, які розглядаються як породжені ініціативою знизу локальні проекти культури – інноваційні процеси, що конструюють саму соціальну реальність; 2) протестні форми соціальної поведінки – андеграунд, рокоманія, вандалізм, членство в яких розглядається як самовираження “Я” наперекір інтересам суспільства чи групи і виявляється в усі часи і при всіх типах суспільного облаштування. Молодь не тільки “відповідає” на виклики дійсності, але й творить, конструює саму дійсність. Розширення рамок соціальної свободи молоді розглядається як найважливіше завоювання, але в умовах зростаючої невизначеності і практичного зникнення “культури гарантій” саме свобода вибору стає найвищою цінністю (метацінністю), яка визначає умови доступу до всіх інших цінностей. Ціннісні орієнтації молоді людини являють собою гнучкий і постійно коригований зв’язок між особистістю і суспільством. “Будучи пригніченим, народ втрачає довіру до високих цінностей (Ф. Іскандер), оскільки в ландшафтах буття відбуваються складні метаморфози буття [8].

4. Процеси глобалізації призвели до конфлікту “загальнолюдських цінностей” зі святинами національних культур, до зникнення рідного ґрунту. При цьому ще провідні мислителі ХХ ст. (А. Швейцер, А. Тойнбі, Е. Фромм, М. Бердяєв) підкреслювали формалізм ліберальних цінностей, їх орієнтацію не на утвердження сенсу життя, а на закріплення світового порядку, який є вигідним для провідних держав світу. Соціально-філософський аналіз провідних умонастроїв Заходу свідчить, що страх перед майбутнім не залишає людей; загроза екологічної катастрофи, мілітаризм, подорожчання життя, багаторазове збільшення її темпів ніяк не сприяє її стабільному розвитку. У сучасній суспільно-політичній думці оптимістичні риси мають переважно доктрини прихильників глобалізму, тоді як філософія, яка спирається на традиційні цінності культури, прирікає людство на серйозні потрясіння.

5. Людина є не тільки економічною чи політичною клітинкою суспільства, а й соціокультурним феноменом, який вбирає в себе все раціональне, когнітивно-творче, когнітивно-пізнавальне, що переплітається з елементами – емоційно-вольовими,

традиціоналістськими, національно-історичними, національно-психологічними. Але індивідуум ще не стає історичним від того, що є реальністю, яка посідає певне місце у певних просторово-часових межах. Історичне є насамперед одиначне, неповторне, що пов'язане з походженням усього суцього, упевнене у своїй самосвідомості, у тому, що воно вкорінене в цьому ґрунті. Історичне, неповторно індивідуальне ніколи не може бути всезагальним. Історично особливе дає змогу просуватися в напрямі до цілісної історії як неповторного індивідуума. Будь-яка історичність завжди вкорінена в цій всеохоплюючій історичності. Демократичні перетворення сучасного українського суспільства детермінують соціальне становлення таких вартостей політичної антропології, яка зумовлена певними історичними обставинами. Йдеться про становлення такого типу соціальної держави, на прапорі якої була б людина, її високе соціальне призначення, орієнтованість соціальної держави на людину, її добробут, щастя. Крім того не існує іншого способу зробити політику дійсно гуманною і людською, як поєднати її з мораллю і людиною. Лише за таких умов людина не буде відчуженою від політики і влади, не буде “губитися в політиці”, а цивілізовані політичні відносини допоможуть людині знайти себе, подолати розірваність духу, розкрити свої сутнісні сили, вивільнитися від відчужених сторін своєї діяльності, а як онтологічна умова своєї діяльності.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- формування концепції антикризового буття в умовах глобалізації та глокалізації;
- формування концепції ціннісного буття та боротьби з антицінностями в умовах структурної трансформації українського соціуму.

Література

1. Бех В.П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ / В.П. Бех. – Запорожье : Тандем-У, 1998. – 144 с.
2. Бондаевич І.М. Духовна цілісність особистості: дійсність і перспектива : монографія / І.М. Бондаевич. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2008. – 162 с.
3. Воронкова В.Г. Деконструкція гуманізму в умовах постмодерністської глобалізації / В.Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2010. – Вип. 40. – С. 14–35.
4. Додонов Р.А. Алгоритмы саморазвертывания духовной жизни общества / Р.А. Додонов // Новая парадигма. – 1998. – Вып. 6. – С. 183–188.
5. Корабльова Н.С. Багатовимірність ролівої реальності: ролі і маски – лик і личина : монографія / Н.С. Корабльова. – Х. : ХНУ, 2000. – 288 с.
6. Антропный принцип в синергетике / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1997. – № 3. – С. 62–79.
7. Нестеренко Г. Особистість у нелінійному суспільстві : монографія / Г. Нестеренко. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.
8. Степаненко І.В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття / І.В. Степаненко. – Х. : ОВС, 2002. – 256 с.

Воропасва В.Г. Структурна трансформація ціннісних орієнтацій молоді у кризовому соціумі

У статті подано аналіз структурної трансформації ціннісних орієнтацій молоді у кризовому соціумі, виокремлено два аспекти цінностей – транзитивність і транспарентність цінностей, визначено основні напрями розвитку ціннісних орієнтацій української молоді та сучасного українського суспільства; охарактеризовано психологічний стан українського суспільства як найбільш депресивний (у світових межах).

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, кризовий соціум, кризова особистість, транзитивність цінностей, транспарентність цінностей, молодіжний андеграунд, вандалізм, трансформація цінностей.

Воропасва В.Г. Структурная трансформация ценностных ориентаций молодежи в кризисном социуме

В статье дается анализ структурной трансформации ценностных ориентаций молодежи в кризисном социуме; выделяются два аспекта ценностей – транзитивность и транспарентность ценностей; определяются основные направления развития ценностных ориентаций украинской молодежи и современного украинского общества; дана характеристика психологическому состоянию украинского общества как наиболее депрессивному (в мировых масштабах).

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, кризисный социум, кризисная личность, транзитивность ценностей, транспарентность ценностей, молодежный андеграунд, вандализм, трансформация ценностей.

Voropayeva V. Structural transformation of the youth's values orientations in the crisis society

In the article is given the analysis of structural transformation of values orientations of youth in the crisis society. There two aspects are distinguished: values transmission and transparentess. The author determined basic development brunches of values orientations of Ukrainian youth and modern Ukrainian society in the article is given the characteristics of psychological position of Ukrainian society as the most depressive (on a world scole).

Key words: values, values orientations, crisis society, crisis individuality, values transmission, values transparentess, youth's underground, vandalism, values transformation.